
**DE GROENE
AMSTERDAMMER**

woensdag 20 januari 2016

Migratiedenkers - Slavenka Drakulic**'Wij kennen geen
solidariteitsgevoel'**

Volgens de Kroatische schrijfster Slavenka Drakulic maakt het vluchtelingenvraagstuk pijnlijk duidelijk dat West-Europa nog steeds weinig begrijpt van Oost-Europa. 'Het systeem is weliswaar veranderd, maar de mentaliteit niet.'

door Irene van der Linde

SLAVENKA DRAKULIC weet hoe dun en kwetsbaar ons laagje beschaving is. Mensen zijn, zo zegt ze, geneigd te denken dat als een samenleving een bepaalde ontwikkeling heeft bereikt dat alleen maar verder vooruit zal kunnen gaan. Ze denken: 'We hebben vijftig jaar geleden problemen gehad met het nationalisme, het zal niet meer gebeuren.' Of vrouwen die vchten voor hun rechten om te werken, voor het recht op abortus, denken dat dat hen niet meer zal worden afgenomen. 'Maar ik heb in de oorlog in Joegoslavië gezien hoe snel alles wat verworven was, verdween. Ik heb geleerd dat alle rechten zo kunnen worden afgenomen. Je moet nooit denken: we hebben het bereikt, je moet altijd blijven vechten voor dat wat je belangrijk vindt. Veel mensen zijn optimistischer dan ik, maar als je een oorlog achter je hebt, weet je beter.'

Met kort, blondgeverfd haar, een donkere bril, rode lippen en een wapperende sjaal komt de Kroatische schrijfster Slavenka Drakulic (66) in de hotellobby aanlopen. Ze is in het land voor een optreden op Winternachten, het jaarlijkse schrijversfestival in Den Haag. De stad zelf kent ze goed. Voor haar boek *Ze zouden nog geen vlieg kwaad doen*, dat in 2003 uitkwam, woonde ze een half jaar in Den Haag om dagelijks het Joegoslavië Tribunaal bij te wonen. Ze vroeg zich af waarom mensen tijdens een oorlog tot extreme misdaden in staat zijn, en luisterde daarom naar de levensverhalen van oorlogsmisdadigers die voor het Tribunaal stonden. 'Het gevaar is dat we geneigd zijn oorlogsmisdadigers te zien als monsters', zei Drakulic vrijdagavond op het festival. 'Dat doen we vanuit een verdedigingsmechanisme. Als je onderkent dat oorlogsmisdadigers menselijk zijn, moet je ook onder ogen zien dat je zelf misschien in een situatie terecht kunt komen waarin je ook zulke daden zou kunnen plegen.'

Ze praat gepassioneerd. De vluchtelingenkwestie, het opkomend populisme en de spanningen binnen de Europese Unie raken haar diep. Ze schreef als journaliste voor diverse Kroatische media over

feministische kwesties, maar begin jaren negentig vluchtte ze naar Zweden omdat ze werd bedreigd vanwege haar standpunt over de verkrachtingen van vrouwen tijdens de oorlog. Haar boek *S: Een roman over de Balkan* gaat hierover, evenals haar non-fictieboek *Alsof ik er niet ben*. Tegenwoordig woont ze afwisselend, samen met haar Zweedse echtgenoot, in Stockholm en in Rijeka, waar ze oorspronkelijk vandaan komt, maar ook heeft ze een appartement in Zagreb en in Wenen. Ze schrijft voor diverse dagbladen en tijdschriften waaronder *La Stampa*, de *Frankfurter Allgemeine* en *Eurozine*.

In uw boek Café Europa: Leven na het communisme, uit 1998, beschrijft u hoe overal in de voormalige communistische landen cafés, hotels en zelfs supermarkten ziet opduiken met 'Europa' in hun naam als symbool voor het verlangen naar het Westen. Hoe is dat nu?

'De westelijke wereld is naar ons gekomen, alle ketens van Starbucks tot Zara zitten nu ook in onze straten. Europa bracht vrijheid en mensenrechten, maar ook het harde kapitalisme en onzekerheid. Iedereen verwachtte in de jaren negentig alles van de Europese Unie, als een tante die je alleen maar cadeautjes geeft, maar nu is het duidelijk dat je niets voor niets krijgt. De grootste teleurstelling is het gebrek aan banen. Kroatië bijvoorbeeld staat binnen de EU aan de top met meer dan vijftig procent van de jongeren die werkloos zijn. Er is nu een hele nieuwe generatie goed opgeleide jonge mensen die graag iets willen doen, maar er is geen werk voor hen. Investerings blijven uit. Er is in het algemeen een meer sombere kijk op de Europese Unie. Zeker nu: Schengen faalt, alles valt uiteen, er is geen autoriteit.

Het is een misverstand van het Westen om te denken dat we nu, nadat democratie en kapitalisme het communisme hebben vervangen, allemaal in dezelfde soort wereld leven. Dat we allemaal dezelfde waarden en problemen hebben. Dat hebben we niet. Kijk naar Oost- en West-Duitsland. De meesten van ons zijn nog niet

over het leven onder het communisme heen. Het politieke systeem kan veranderen, maar de mentaliteit niet. De manier waarop mensen naar de wereld kijken, waarin ze geloven, dat verandert heel, heel erg langzaam. Je kunt een nieuw systeem hebben, maar geen nieuwe mensen. Alles werkt nog volgens de oude regels. Het is nog steeds belangrijk wie je kent, je kunt een baan krijgen omdat je neef ervoor kan zorgen. Er is enorme corruptie en er is een groot wantrouwen ten opzichte van politici. Democratie betekent bij ons vooral nog instituties, het is een lege vorm, het moet nog worden gevuld met werkelijke democratische waarden en gedragingen. De veranderingen zijn nog niet geaard.

Jullie perspectief vanuit het Westen is: het communisme is over, alles is voorbij, nu zijn ze deel van de EU, ze krijgen geld. Wat willen ze nog meer? Ons perspectief is anders. Dat is er een van onvervulde dromen, onrealistische gedachten en overtuigingen. Nu zien we dat er ook arme mensen zijn in West-Europa, dat er ongelukkige mensen zijn. Hoe kan dat als alles zo blinkend is? Er zijn wederzijds zoveel misverstanden en vooroordelen.'

En nu willen de Oost-Europese landen opeens niet meewerken met de herverdeling van de vluchtelingen.

'Precies. Opeens realiseert het Westen zich: het Oosten is daar en het is anders. Ik was niet verbaasd. Ik was boos: hoe kan het dat ze het niet begrijpen?

Ook in het Westen zijn veel mensen niet blij met de huidige vluchtelingenstroom. Alleen Duitsland is het land dat ze wil hebben en we moeten zien wat er na Keulen gebeurt. Hun bondgenoot Zweden sluit de grens met Denemarken. Duitsland is nu alleen. Maar de Hongaarse premier Viktor Orbán maakte duidelijk dat Hongarije geen vluchtelingen wilde. Het Westen was verbaasd over zijn houding maar deed niets. Hij bouwde een scheermessenhek aan de grens met Servië om de instroom te stoppen. En slaagde.'

Wat is het wat wij in het Westen niet begrijpen?

'Solidariteit komt voor jullie in het Westen misschien als iets natuurlijks, bij ons is het vernietigd door het communisme'

'Mensen uit Oost-Europese landen beschouwen zichzelf al decennialang als slachtoffer van het communisme. Dat waren ze ook. In verschillende vormen weliswaar, de een in een minder zware en de ander in een zwaardere vorm van dictatorschap, maar ze leefden allemaal onder het totalitarisme. Ze zeggen: "Wij hebben geleden, wij moesten in de rij staan voor boter en tomaten, en jullie leefden in luxe, maakten geld." Zij waren de slachtoffers van de geschiedenis. Er kwam na 1989 veel geld vanuit het Westen ter compensatie, en als investering. Het kapitalisme kwam in zijn meest harde vorm bij ons binnen. En nu komen er andere slachtoffers, uit het Midden-Oosten en Afrika, in grote aantallen. Het is een competitie om het slachtofferschap.

En wie zijn die mensen? Ze zijn buitenlanders, geen Europeanen, en nog belangrijker: ze zijn moslims. Of in elk geval komen ze uit moslimlanden. Maar Zuidoost-Europa heeft geleefd onder de Turken, sommigen eeuwen, ze hebben geleefd onder een moslimheerschappij. Ze vochten met de Turken, verdedigden Europa tegen de Turken. Is het Westen dat vergeten? Het is in hun ogen nog maar heel kort geleden.

Wat mensen hier niet begrijpen, is hoe het kan dat mensen die zelf een oorlog hebben meegemaakt, zoals op de Balkan, niet solidair zijn. Ze hebben toch zelf moeten vluchten, ze weten toch hoe het is? Maar solidariteit komt voor jullie in het Westen misschien als iets natuurlijks, bij ons in het Oosten is het vernietigd door het communisme. We kennen geen solidariteitsgevoel. Een individu werd niet geacht solidair of meelevend te zijn met vrienden of familie. Iedereen kent de verhalen van kinderen die hun eigen

ouders verraadden, buren elkaar, vrouwen hun man of andersom. Er werd verwacht dat je je identificeerde met de arbeidersklasse, meer niet.

Oost-Europeanen zijn xenofobisch, en ja, racistisch. Veel landen hebben nog maar net hun lang gekoesterde droom vervuld om een eigen natiestaat te zijn. Ze leefden zoals Kroatië onder het Oostenrijks-Hongaarse Rijk, andere landen onder het Ottomaanse, later onder de Sovjet-Unie. In Joegoslavië is dat met drie oorlogen gepaard gegaan, Tsjecho-Slowakije splitste vreedig. Roemenië kampt met het grote aantal Hongaren en Roma binnen de grenzen, Bulgarije probeerde al voor 1989 af te komen van haar Turkse minderheid. Waarom? Omdat ze verlangen naar soevereine en homogene natiestaten met zo min mogelijk minderheden. Tijdens de oorlogen in Joegoslavië is er etnisch gezuiverd om die nieuwe staten van minderheden te ontdoen. >

En nu, hier komen ze weer! West-Europeanen willen dat wij ook vluchtelingen opnemen, ze willen dat ze integreren, dat ze leven in ons land – ik probeer het alleen uit te leggen, ik ben het er niet mee eens. Ze zeggen: nee, dat willen we niet. En de eerste die dat zei was Orbán. En omdat hij niet werd gestraft, om niets wat hij zei, en deed, dachten de andere landen: dat is dus mogelijk, je bent binnen en je kunt doen wat je wilt. Dat is het gevaarlijke voorbeeld van Hongarije. Slowakije, Tsjechië en Polen weigeren nu ook de quota. Bulgarije bouwde als eerste een hek langs de grens met Turkije, Roemenië biedt eveneens geen veilige haven en Slovenië en Kroatië zeggen geen capaciteit te hebben.

Het is belangrijk, als we Europa bij elkaar willen houden, dat het Westen de reacties en het gedrag van de voormalige communistische landen en hun collectieve trauma begrijpt.'

De Europese Commissie denkt dat de Oost-Europese landen er gewoon aan moeten gaan wennen. Dat ze zich moeten realiseren dat ook zij meer multicultureel zullen worden.

‘Ik denk niet dat je het zo kunt oplossen. Stel dat een land bijvoorbeeld gedwongen tienduizend vluchtelingen moet opnemen. Als ze vervolgens slecht worden behandeld, in een ellendig kamp worden gestopt? Wat heb je dan bereikt? In de praktijk kan dat heel lelijk worden. Ik denk niet dat het moet worden geforceerd.

Nationaal bewustzijn, de eigen taal en religie, speelden een belangrijke rol onder het communisme om een eigen identiteit te behouden ten opzichte van de Sovjet-Unie. Nu is het oosten van Europa eindelijk onafhankelijk van dit blok, en nu moeten ze buitenlanders ontvangen? Nu moeten ze hun slachtofferschap opzij leggen, hun nationale homogeniteit opgeven om solidair te zijn? Orbán was duidelijk, hij zei dat Hongaren geen verandering aan hun cultuur accepteren, dat ze geen parallelle samenlevingen willen zoals in sommige landen in het Westen.

Terwijl de Europese Unie in het Westen één werd en zich ontwikkelde tot een groep multiculturele samenlevingen, maakte het oosten van Europa een tegenovergesteld proces van - desintegratie en homogenisering door.’

Wie volgt wie? Volgt Oost-Europa het Westen of vice versa?

‘Het is een erg slechte atmosfeer. Precair voor Merkel en Duitsland en daarom ook voor de EU’

‘Het is verbazend hoe dit nationalisme overal op-popt. In een crisis trekken mensen zich terug in wat ze kennen. Dat is een taal, een natie, een familie, een groep. Ze stappen terug in de tijd. Angst is gevaarlijk. Zelfs in landen waarvan ik had gedacht dat het niet zou gebeuren, gebeurt het nu ook. De onzekerheid wordt uitgebuit door de rechtspopulistische partijen, in Frankrijk, in Finland, in Denemarken, Nederland. Ook in Zweden is de discussie omgedraaid. Daar is het in de media niet mogelijk om de politiek tegenover vluchtelingen te bekritisieren, maar uit peilingen blijkt

dat de extreem-rechtse partij enorm is gegroeid. Dat is angstig, de populisten hoeven niets te doen of te zeggen. Zij domineren de scène. In de volgende verkiezingen zullen ze de winnende partij zijn, daarom is angst gevaarlijk, het maakt namelijk niet uit of het feit of verbeelding is.

Neem Keulen. Waarom is het zo lang verborgen gehouden door politie en pers dat de daders migranten of vluchtelingen waren? Politieke correctheid is verkozen boven vrouwenrechten. Dat is niet goed. Het is ook helder: als je deze informatie bekendmaakt, open je de doos van Pandora. En dat is precies wat er nu gebeurt. Het debat is door iedereen gekidnapt. Het is ideaal, want niemand kan iets hebben tegen vrouwenrechten. Maar het heeft niets met vrouwen te maken. Alle angst en haat komen hierin samen. Het beste excuus, ook voor het Westen, om de immigratie te stoppen, is hiermee gevonden. Alsof witte Europeanen geen vrouwen lastigvallen, aanranden of verkrachten. De hypocrisie van dit argument is evident. Het maakt niet uit wat voor kleur, vrouwen moeten worden gerespecteerd.

Maar de doos van Pandora is open en het is *out of women's hands*. We kunnen niet meer zeggen: laten we het over vrouwen hebben hier. Het maakt niemand uit hoe het met de vrouwen gaat. Dat is het probleem, de gebeurtenis zit al in diep politiek vaarwater, de vrouwen tranen worden misbruikt, het is gepolariseerd en verandert de sfeer in Duitsland. Duitsers die gefrustreerd waren over de toestroom van vluchtelingen vinden nu een weg om het te uiten. Ik ben bang dat deze zaak het debat wezenlijk zal veranderen. Het gaat zo snel. Als een vuur verandert de publieke opinie in Duitsland, in de rest van Europa was het al gaande. Het is een erg slechte atmosfeer. Precair voor Merkel en Duitsland en daarom ook voor de EU.'

Wat is het verschil tussen de houding van het Westen ten opzichte van de vluchtelingen uit de Balkanlanden in de jaren negentig en die tegenover de huidige vluchtelingen uit Syrië? Joegoslaven kwamen zelfs in nog grotere aantallen.

‘Ze werden gezien als Europeanen, dat speelt een grote rol. En ze assimileerden snel in hun nieuwe thuislanden. De tweede generatie Bosniërs in Zweden is helemaal Zweeds. Net als de Albanen in Italië. Er kwamen er honderdduizenden. Ze zijn nu Italianen. Nu komen mensen uit een ander continent, uit Azië en Afrika, en het - onderliggende probleem is latent racisme. Ze zullen misschien integreren, maar niet assimileren. Ze zullen niet hetzelfde worden als wij. Dat maakt het grote verschil. Dat is iets waar niemand over wil praten, we zeggen allemaal dat we geen racist zijn.’

Kunnen we nog een debat voeren zonder gevangen te zitten in de huidige polarisatie?

‘Het is te laat. Het is onbegrijpelijk dat politici, waar we zelf voor betalen, in Europa niet beter voorbereid waren op deze instroom. Als ze toen hadden gezegd: dit is ons doel, dit onze methode, dit het plan, dit is onze keuze, als er toen een besluit was gekomen, dan hadden ze het in de hand genomen. Maar ze handelen allemaal post factum. In elke situatie winnen de populistten, niemand komt naar buiten met een rationeel verhaal. Het is post, post, post. Daarom zijn de reacties zo gepolariseerd. Je moet met geloofwaardig leiderschap komen. Serieus en moedig leiderschap. Je kunt deze mensen niet beletten om te komen. Het sluiten van de grenzen helpt niet. Dan komen ze wellicht langzamer, maar mensen die vluchten voor oorlog, droogte, honger – wat zul jij doen? Je wilt weg. Je gaat daarheen waar er eten is, werk is. Herverdeling is niet de oplossing. Het is een precair moment. Het kan zijn dat over een paar jaar overal de populistten aan de macht zijn, en die zijn anti-Schengen, anti-Europa en anti-immigranten.’

Wat nu?

‘Dat is de *million dollar question*. De vraag is: wat verdedigen we? Wat willen we? Willen we allemaal wit zijn? Christelijk? Ik vind het belangrijker om de EU te laten functioneren. Het gaat om democratie, mensenrechten, vrijheid. De EU is nuttig. Maar de Unie staat heel erg onder druk. Merkel zal het moeten oplossen. Duitsland is de sleutel tot het hele project.’

Migratiedenkers

Grote groepen migranten voor de poorten van Europa onderstrepen het eens te meer: migratie, gedreven door de vlucht voor geweld of door de hoop op een betere toekomst, is een van de belangrijkste mondiale vraagstukken van dit moment. Op zoek naar de betekenis en gevolgen van migratie in de 21ste eeuw gaat *De Groene Amsterdammer* de komende tijd in gesprek met prominente denkers over migratie. Na Ian Goldin deze week Slavenka Drakulic.

Beeld: (1) De Hongaars-Servische grens bij Röszke/Szeged, september 2015 (Thomas Dworzak / Magnum / HH); (2) Slavenka Drakulic. ‘De doos van Pandora is open’ (Basso Cannarsa / Opale / HH)

